

39. Het „Kruis van Constantijn”, evenals en tegelijk met het vorige in de schatkamer der St. Pieterskerk te Rome beland, is in een triptiek geplaatst, dat bij gesloten deurtjes 0.10 bij 0.075 M. meet. Voor deze beschrijving zijn de gegevens eveneens ontleend aan die van Dr. Hoogewerff en aan Flament’s bovengenoemd artikel, waarin op plaat III een (wel is waar afwijkende) tekening ervan uit het H. S. van Gulpen is weergegeven.

Tegen een vlakken achtergrond is het kruis aangebracht; dit nagenoeg gelijkarmig kruisje bestaat waarschijnlijk uit partiekels van het H. Kruis; het is omgeven door een „randje in cassetten-email; met een patroontje van rood, wit en blauw”. In de hoeken der armen bevindt zich telkens een groote parel; buiten het einde der armen een schijfje van émail: „witte letters op blauw, binnen een rood randje”. De opschriften luiden:

OPA TI / KAI NO / N ΘAY/
MA - KAI Z / ENHN/ XAPI / N— XPYC / ON ME/ NEZω -
XPIC / TON EN / ΔECKO / πEI.

Boven het bovenste opschrift zijn twee parels en een licht paars agaat. Links beneden is op den vlakken achtergrond in relief het figuurtje 1) van den keizer aangebracht en paalsgewijs ernaast (OK) ωNCT / ANT.

Op het deurtje rechts in relief de gouden figuurtjes van Maria, MP ΘY; ernaast dat van OANTEAEHioN-, beneden die van Q)TIMidN. Op den vleugel ter linker zijde bevinden zich, volgens de aantekeningen van Dr. Hoogewerff de verhoogde figuurtjes van (QdEMHTRHOC en eronder (*MAT@AIOC; daarnaast boven IC en XC, en beneden (&)BAPNABAC. Het linkerdeurtje kan niet heelemaal open, omdat de onhandig aangebrachte wolk van het moderne voetstuk in den weg zit. Bij gesloten deurtjes blijven de boven- en benedenrand van parels met een purper-agaat in het midden, een paars-agaat links en rechts in het zicht; de buitenzijde der deurtjes is versierd met steenen en wel: linksboven een groenen, in het midden een purperrooden en beneden een purperen; rechts: twee purperen, en beneden een groenen; in het hart een bleekpaarse steen. Van de parels zijn er eenige vernieuwd.

De drukke, van schub- en bladornament voorziene, achterzijde van het kastje is van gedreven goud en bevat in het midden een gelijkarmig kruis en zes medaillons binnen een parelrand; vier ervan bevinden zich naast de armen en twee in de bovenhoeken; deze laatste dragen de monogrammen IC en XC. De andere vier zijn blijkens afb. 531 bedekt door een roset, het onderste door een zegel.

Volgens de tekening van van Gulpen bevatte (de achterzijde van) het juweel de volgende opschriften, welke eveneens door Dr. Hoogewerff werden opgeteekend:

O KAI / TETEY / KEN EK
nPO / YMOY/ KAPI / AC IωAN / NHC Λ / YTPco / CIN
AITω / N CΦA / AMAT / ωN.

Uit het opschrift kennen wij intusschen den maker, want het opschrift beteekent, dat zekere Joannes, ter verkrijging van kwijtschelding zijner zonden, blijmoedig (dit kruis) heeft vervaardigd. Op de afb. bij Lipinsky’s artikel is dit opschrift niet te zien en de schrijver noemt alleen het vorige. Hij eindigt zijn artikel met: „Als datum zijn wij geneigd de vijfde of zesde eeuw aan te nemen. En vermoedelijk heeft de schrijn aan Justinianus toebehoord en niet aan Constantijn, wiens smaak minder verfijnd was”.

<https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?identificer=MMKB06:000008521:00117>

X. Het kruis van Constantijn in den schat van St. Pieter te Rome.
In den kerkschat van het Kapittel van Sint Pieter te Rome bevindt zich een zéér kostbaar reliëf van het H. Kruis, weliswaar van kleine afmetingen in den vorm van een borstkruis, doch van een barbaarsche pracht en overdadige rijkdom. Dit kruis heet te zijn het borstkruis van keizer Constantijn.

Het heeft zijn eersten beschrijver gevonden in Dr. BOCK, die in 1864 een werk van groote afmetingen uitgaf: De kleinodiën des hl. röm. Reichs Deutscher Nation". Bock veronderstelde dat dit kruisje bij de liturgische kroning der Duitsche keizers in de Middeleeuwen gebruikt werd. Dit blijft bij een veronderstelling, die voor Bock echter reden werd om het kruis van Constantijn op fol. 115-117 uitvoerig te beschrijven. Figuur 28 van Taf. XX in genoemd werk geeft een gekleurde tekening van het reliëf. Op fol. 116 is nog een ongekleurde afbeelding van de achterzijde opgenomen.

In 1893 werd het borstkruis van Constantijn beschreven door DE WAAL in zijn artikel "Die antiken Reliquiare der Peterskirche". Een fotografische afbeelding van het stuk geeft Tafel XVIII. 167) Het bezoek van den Russischen grootvorst Sergius had tot het ontstaan van die studie aanleiding gegeven. In 1894 verscheen van DE WAAL een dissertatie over hetzelfde onderwerp, waarbij het kruis van Constantijn op dezelfde wijze behandeld werd. 168)

Beter ingelicht omtrent de mogelijkheid of dit kleinood bij de keizerskroningen in Rome had dienst gedaan, beschreef Dr. BOCK in 1896 het kruis van Constantijn opnieuw in "Die Byzantinischen Zellenschmelze der Sammlung Svenigorodskoi". 169)

Een laatste beschrijver vond dit kruis in ANGELO LEPINSKY, die in Juli 1933 in de Illustratione Vaticana, een artikel schreef: "Oude goudsmeedkunst in den kerkschat van St. Pieter". De Nederlandsche uitgave 170) gaf den tekst van dit artikel met enkele verbeteringen, voor de iconografische beschrijving overigens van minder belang. 171)

Drie zéér goede foto-reproducties illustreeren het artikel van Lepinsky. Toen in 1913 voor het Nederl. Hist. Instituut te Rome met bijzondere toestemming van den Paus de groote Staurotheca werd gefotografeerd, zijn ook van het kleinere kruis drie opnamen gemaakt, die als afb. 16, 17 en 18 door ons hierbij gereproduceerd zijn.

In Mei 1936 hebben wij dit borstkruis van nabij kunnen bewonderen. Het reliëfschrijn, ook wel "encolpium Constantini magni" geheeten, bestaat uit twee deelen: het eigenlijke borstkruis, en het kastje waarin het kruisje opgehangen als een reliëf bewaard wordt. Dit kastje kan als een drieliuk met twee openslaande deurtjes geopend worden. Het is geheel van goud, volgens Bock en Lepinsky. De Waal meende ten onrechte van verguld zilver.

In gesloten toestand meet het kleine schrijn 12 cM. hoog en 8 cM. breed. De rand bovenaan en beneden is met een rij paarlen bezet en paarlen, gezet op de vleugeldeurtjes vormen nog een derde rij. Elke rij bestaat uit tien paarlen met aan de hoeken en in 't midden een grooten edelsteen. De paarlen zijn van ongelijke grootte en onregelmatigen vorm. Op de deurtjes ter hoogte van de scharnieren is nog eens in de vier hoeken een edelsteen geplaatst. De voorzijde geeft in zijn geheel te zien dertien edelsteen en dertig paarlen. De paarlen zijn door middel van een gouddraad vastgehecht. Twee ervan, in de onderste rij, zijn gespleten. De vier vlakken van de deurtjes zijn kaal, doch dragen de sporen van een verloren gegane decoratie. Waarschijnlijk hebben er gouden plaatjes met

9 juli 1962 Lente christelijke kunst
MAASTRICHT, 9 Juli - In het kader van de Maastrichtse Heiligdomsvaart heeft kardinaal Alfrink zaterdagavond In het Bonnefantenmuseum een tentoonstelling van oud-christelijke en vroeg-middeleeuwse kunst geopend. Numeriek is de tentoonstelling niet erg omvangrijk, aldus kardinaal Alfrink, maar dit doet niets af aan haar waarde, want de hier geëxposeerde werken geven een goed beeld van de natuurlijke verwantschap tussen geloof en cultuur.

De voorzitter van de werkcommissie, pater Clodoald van Meijel O.F.M. verwelkomde de kardinaal en alle overige kerkelijke en wereldlijke autoriteiten en sprak woorden van dank tot de vele binnen- en buitenlandse musea, welke werken voor deze expositie afstonden. Aparte vermelding verdient, volgens hem, de bereidheid van de Vaticaanse musea een twaalftal kostbare kunstwerken aan Maastricht uit te lenen. Onder deze kunstwerken bevindt zich een van de twee schatten, die vanuit Maastricht in Rome terecht zijn gekomen, namelijk het Byzantijnse dubbelkruis en het borstkruis van Constantijn de Grote. Bijna 125 jaar geleden droeg een van de laatste kanunniken van het kapittel van de Onze Lieve Vrouwekerk, de toenmalige pastoor van de St. Mathijssparochie M. R. Lijsens, beide schatten door bemiddeling van de diplomaat Paul van der Vrecken over aan paus Gregorius XVI. Deze overdracht ging met wat al te veel welwillendheid gepaard. Onder grote hilariteit van de aanwezigen merkte pater Clodoald op, dat de huidige Maastrichtenaars het standpunt van kanunnik Lijsens niet kunnen delen.

Pater Clodoald moest in Rome eerst de nodige formaliteiten vervullen, voordat hij het kruis van Constantijn in ontvangst kon nemen. Een uitgebreide commissie prelaten kwam er aan te pas en een notariële akte van 27 folio's. De verzegelde schat - verzekerd voor een half miljoen gulden - diende in opdracht van Rome in het bijzijn van de bisschop van Roermond te worden geopend. Hij machtigde daartoe de deken van Maastricht, mgr. P. J. M. Jenneskens. Van de ontvangst van het kruis is een notariële akte opgesteld, die inmiddels naar Rome is verzonden.

Op de expositie zijn waardevolle kunstwerken uit de heidense voortijd, uit de oud-christelijke periode, het Frankische, het Merovingische en Karolingische tijdperk, alsmede uit de vroege middeleeuwen te zien. Prof. J. J. M. Timmers, directeur van het Bonnefantenmuseum, gaf daarom aan deze tentoonstelling, die tot en met 30 september geopend blijft, de titel "Lente der christelijke kunst". Speciale aandacht heeft de inrichter geschonken aan de periode welke besloten ligt tussen het jaar 384, toen St. Servatius, de eerste bisschop van Maastricht, overleed en het jaar 1200, toen het meest kostbare reliëfschrijn van Maastricht, de noodkist, werd vervaardigd.

Zie voor het bovenstaande deel van een proefschrift <https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?coll=boeken&identificer=MMKB06%3A000004006%3A00129>

Eindhoven, 20 augustus 2018
Geachte mevrouw, mijnheer,
In 1913 heeft ene Dr. Hoogewerff, de secretaris van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome, aantekeningen gemaakt bij gelegenheid dat de twee Maastrichtse kruisen gefotografeerd mochten worden.

Deze twee Byzantijnse kruisen zijn in 1837 vanuit Maastricht aan het Vaticaan geschonken. Eén daarvan (een klein kruisje dat in een gouden kistje bewaard werd) heeft zeer waarschijnlijk aan Constantijn de Grote toebehoord en was dus veel ouder. In 1913 werden ze gefotografeerd waarbij Hoogewerff aanwezig was. Betere foto's zijn niet bekend, hoewel ik de verschillende Vaticaanse musea, bibliotheken hierover aangeschreven heb, maar op dit moment is niet duidelijk waar het kistje met kruis zich bevindt en of er moderne foto's van bestaan.

Is er op uw instituut nog een verslag o.i.d. van deze bijeenkomst in het Vaticaan?

Ik ben zeer geïnteresseerd in dat Encolpium (=borstkruis) omdat ik de "nalatenschap" van Constantijn aan het onderzoeken ben.

Geachte heer Theelen,
Uw verzoek hebben wij doorgestuurd aan Dr. Arno Witte, Hoofd Kunstgeschiedenis. Wellicht kan hij u na zijn terugkomst van vakantie (27 augustus a.s.) verder helpen. Met vriendelijke groeten,
Agnieszka Irena Konkol
Secretary Office
Koninklijk Nederlands Instituut Rome
Royal Netherlands Institute in Rome
Reale Istituto Neerlandese di Roma
Via Omero 10-12, 00197 Rome
Tel. (0039)063269621 www.knir.it

Beste heer Theelen,
ik kreeg uw mail doorgestuurd van ons secretariaat, vanzelfsprekend met de vraag ik of daar antwoord op kon geven. Wat betreft het archiefmateriaal van ons instituut, het merendeel daarvan (maar vooral de institutionele zaken) is terecht gekomen in het Nationaal Archief omdat het toenmalige NIR onderdeel was van het ministerie van OCW en/of BZ. Wat daarin zit over Hoogewerff betreft vooral zijn directeurschap. Voor zover ik weet is er in Rome nauwelijks iets achtergebleven van Hoogewerff, maar dat kan ik overmorgen als ik weer op kantoor ben nog even nagaan. Hoe dan ook, de kans dat we dat materiaal hebben lijkt me vrij gering, vrees ik.

U hoort nog van me of we in Rome iets hebben liggen!
Met vriendelijke groet,
Arnold Witte
Royal Netherlands Institute in Rome
Dr. Arnold Witte
Head of Art History
E a.witte@knir.it
M (+39) 334-3304153
W <http://knir.academia.edu/ArnoldWitte>

23 augustus 2018 Beste Paul Theelen, inmiddels terug achter mijn bureau in het Romeinse heb ik hier even nagekeken hoe het zit met de archiefbescheiden van Hoogewerff en waar die terecht gekomen is. Zoals ik al schreef ligt het administratieve archief vooral in het Nationaal Archief maar zoals ik vermoedde is er ook een deel bij het

reliefversieringen op vastgehecht gezeten, zoals wij er aan de binnenzijde nog zullen waarnemen.

Boven op den rand bevindt zich een breede gouden ring met groote opening, zoodat het kastje met een daardoor gehaalde ketting of snoer om den hals kon gedragen worden. Dit hoeft geen verwondering te wekken, daar bekend is met welk een stijve pracht van gewaden en sieraden de Basileus placht omhangen te worden. Lepinsky zegt, dat op den gouden hanger in 1929 een groote robijn gezet is, zoodat op zijn foto te zien is. 172) De foto bij het artikel van De Waal uit 1893 gaf ook een steen te zien, van een anderen vorm, het meest gelijkende op een edelsteen in een gouden omsluiting geplaatst. 173) Dit sieraad zit er niet meer op. Blijkens de foto van 1913 was de edelsteen ook toen al verdwenen. 174) De teekening bij Dr. Bock in 1864 gaf op die plaats niets te zien. Wij moeten dus aannemen, dat tusschen de jaren 1864 (eigenlijk 1862, daar Bock in dat jaar de teekeningen liet maken voor zijn in 1864 verschenen werk) en 1893 een steen op den draagring geplaatst werd die in 1913 verdwenen was en in 1933 door een anderen steen vervangen, die er in 1929, volgens Lepinsky opgezet zou zijn, doch in 1936 weer weg was!

In 1864 zijn de paarlen nog gaaf blijkens de teekening bij Dr. Bock, en van geschonden paarlen wordt ook in zijn beschrijving niet gesproken. De foto bij De Waal 175) laat zien, dat in de benedenste rij paarlen de zevende (geteld van links naar rechts, links noemende wat bij den beschouwer links is) gespleten is (1893). Hetzelfde zien we op de foto van 1913, 176) terwijl op de foto van 1933, bij Lepinsky, 177) ook de derde parel gespleten is. Lepinsky 178) merkt in het algemeen op, dat de paarlen in slechten toestand zijn, en meent dat er vroeger nog meerdere rijen paarlen zouden geweest zijn. Ook wij konden den slechten toestand der paarlen constateeren. In de onderste rij zijn de middelste parels links en de tweede parel rechts gespleten.

Het kastje is in de vorige eeuw op een met twee zwevende engelen gesierde zilveren wolk geplaatst, een soortgelijke weinig passende versiering, zoodat men ook bij het groote byzantijnsche dubbelkruis heeft meenen te moeten aanbrenge. 179) Dr. Bock (1864) zegt niets omtrent een voetstuk. In 1893 was het er echter, daar de foto van De Waal 180) de pinnen laat zien, waarmee het op de zilveren wolk vastgezet kan worden.

Op de achterzijde van het kastje is het goud in relief uitgewerkt op een wijze, dat men gerechtigd is aan te nemen, dat de onversierde vakken van de voorzijden hun decoratie oorspronkelijk zeker niet gemist kunnen hebben. In haar geheel is de achterzijde geschubd. 181) In 't midden een kruis, rijk uitgewerkt. De verdere versieringen zijn: vier medaillons met bloempatroon aan de uiteinden der kruisarmen. Het medaillon benden is op afb. 17 niet zichtbaar door een aan een koordje hangend zegel. 182) Bij het nemen der foto voor Lepinsky's artikel heeft men het zegel opgeheven, zoodat aldaar een gelijk medaillon zichtbaar is. Beneden zijn nog twee slingers, terwijl in de bovenhoeken nog twee medaillons zijn aangebracht. De laatsten dragen de letters resp. \overline{IC} en \overline{XC} , de bekende hierogramletters voor IHCOG XPICTOC, Jezus Christus. 183) In zijn vollen rijkdom vertoont zich dit prachtstuk pas wanneer de twee vleugeldeurtjes geopend worden en het eigenlijke borstkruis zichtbaar wordt. De zijdeurtjes zijn aan de binnenzijde met gouden plaatjes bekleed, die elk met vier zeer kunstig vervaardigde heiligenfiguurtjes in staande houding in relief gesierd zijn. Op het linkerdeurtje zien we rechts bovenaan de beeltenis van

RKD (Rijksbureau Kunsthistorische Documentatie) in Den Haag een persoonlijk archief terechtgekomen. Ik citeer uit een intern document over het KNIR archief:

"Bij de bewerking van het NIR-archief in 2000-2001 werden ook enkele andere collecties of werkarchieven geordend. De nalatenschap van de oud-directeur G.J. Hoogewerff werd overgedragen aan de Rijksdienst voor Kunsthistorische Documentatie in Den Haag". Op de site van het RKD staat dit archief ook vermeld:

zie https://rkd.nl/nl/explore/collections/record?filters%5Bidentificatie.verantw_afdeling%5D%5B0%5D=Archivalia+%26+Excerpten&filters%5Binhoudelijke_beschr.trefw.period%5D%5B0%5D=20ste+eeuw%2C+eerste+helft&filters%5Binhoudelijke_beschr.trefw.pers%5D%5B0%5D=Hoogewerff%2C+Godefridus+Johannes&query=&start=0 Ik hoop dat

daarin meer materiaal te vinden is, waaronder Hoogewerff's aantekeningen. In ieder geval is er een inventaris die enig idee geeft wat erin zit.

Wat betreft onderzoek naar die kruisen, ik denk dat ze inderdaad in de bibliotheek liggen, daar kwamen veel diplomatieke geschenken aan de pausen terecht - en die werden meestal niet geïnventariseerd, en dus zijn ze onvindbaar. Ik zou contact met hen opnemen, in de hoop dat zij enig idee hebben. Wat betreft verder onderzoek daarnaar doen, dat lijkt me zeer interessant maar verloren kwartiertjes heb ik helaas niet, en ik weet uit ervaring dat dit dagen werk kost, in de vorm van met allemaal mensen spreken die wellicht iets weten. En dat kan ik wel doen, maar dan krijgt u van onze directeur een rekening...

Vriendelijke groet
Arnold Witte

Eindhoven, 22 augustus 2018

Geachte mijnheer Witte,

Hartelijk dank voor uw antwoord m.b.t. mijn vraag betreffende uw instituut. In verwacht niet dat u iets wezenlijks kunt vinden, maar wellicht hebt u her en der contacten hebt, die ik nooit kan hebben.

Het gaat dus om het volgende: in 1837 staat de kanunnik van der Vrecken van de Onze-Lieve-Vrouwekerk uit Maastricht volledig legaal twee Byzantijnse kruisen af aan de Paus (persoonlijk denk ik). Die worden dan aan het instituut Vaticaan afgestaan en als zodanig staan ze ook te boek, want er is regelmatig over gepubliceerd, als belangrijkste studie het proefschrift van Charles Thewissen uit 1939. Daarin staat dus een schat aan informatie over de kunstwerken in de schatkamer van die kerk en van de concurrerende St. Servaaskerk. Het gaat nu vooral om een klein kruisje (ongeveer 8x6 cm schat ik) dat in een gouden kistje werd bewaard. Dit kleine kruisje – waarvan enkele zwart-wit foto's bestaan – zou het borstkruis van Constantijn de Grote zijn geweest, in die zin dat de houtsplinter van het Heilig Kruis dat zijn moeder rond 328 in Jeruzalem had opgegraven, vervat was in een houdertje in de vorm van een kruis, dat later een extra bedekking kreeg, het kruisje dat we nu nog op de foto's kunnen zien.

Van 1939 ontbreken foto's want die mochten klaarblijkelijk niet gemaakt worden, en moest teruggevallen worden op foto's uit 1913. Afbeeldingen van de achterzijde van het kruisje zijn in het geheel niet bekend, omdat de verzegeling (van een stolp?) niet verbroken mocht worden. Dr. Hoogewerff van uw instituut schijnt daarbij geweest te zijn in 1913.

Christus in lang gewaad met het gesloten boek in de linkerhand. Links van den nimbus, waarin een kruis, staan de letters IC. Rechts heeft natuurlijk XP gestaan, de afkortingen voor Jezus Christus, die we in de byzantijnsche kunst voortdurend tegen komen en ook op de achterzijde van dit "encolpium" reeds zagen.

De letters XP zijn echter weggevalen door het aanbrengen van een edelsteen op die plaats aan den buitenkant. Reeds in 1864, blijkens Dr. Bock was dit het geval. De foto van De Waal (afb. 18) laat zien dat toen, in 1893, die steen verdwenen was. In 1913, zie afb. 17 is die steen weer op zijn plaats gezet of door een anderen vervangen, zooals ook wij constateerden.

Naast de Zaligmaker zien we een heiligenfiguur, met de linkerhand wijzen in de richting van Christus. Het bijschrift aan weerszijden van den nimbus is: Θ ΔΗΜΗ//ΤΡΗΟC. Θ de afkorting van ο αγιος is in elkaar geschreven. Ook bij de andere figuren is dat steeds het geval. Ook zijnde twee laatste letters in elkaar geschreven: C· Dr. Bock las hier foutief ΔΗΜΗΤΡΗΟC.

Onder de figuur van Christus staat een beeldje met samengevouwen handen en bijschrift Θ ΒΑΡΝΑ//ΒΑC. Daarnaast een apostelfiguur met boek in de linkerhand en bijschrift Θ ΜΑΤ//ΘΑΙΟC. Dr. Bock kon, tengevolge van een ombuiging van den rand hier alleen Θ ... ΘΑΙΟC.... ontcijferen. Thans is echter de naam in zijn geheel duidelijk leesbaar.

Op het rechterdeurtje zien we links bovenaan als pendant van Christus, de figuur van de Moeder Gods. Van het gebruikelijke bijschrift M-P ΘΥ is alleen ΘΥ te zien. Het eerste gedeelte is weggevalen door de zetting van een steen aan de buitenzijde, precies zooals we dat op het linkerdeurtje zagen met de letters XP. Naast de Moeder Gods staat met opgeheven hand Θ ΠΑΝΤΕ//ΑΕΗΜΩΝ. Onder de figuur van Maria zien we een heilige met bijschrift: ΘΤΙΜΟΘΕC. en rechts daarvan een achtste heilige voorstellende ΤΙΜΩΝ. Dr. Bock geeft abusievelijk ΤΙΜΟΝ.

De beeltenissen zijn alle acht met gewonen ronden nimbus voorgesteld, een dubbel getrokken cirkel, alleen de nimbus van Christus is van een kruis voorzien. De figuren van Christus en de Moeder Gods zijn voorgesteld staande op een vierkant voetstukje. De zes overigen hebben dat niet.

In het kastje hangt het eigenlijke borstkruis, los, aan den gouden ring. Het koordje met zegel aan de achterzijde verhindert het er uit te nemen. Op den ring is een groote vierkante edelsteen gezet. De achterzijde waar het kruisje tegen aanhangt wordt door het kruis in vier vlakjes gedeeld. In den linkerbenenhoek zien we in dit vlak een gouden plaatje aangebracht, waarop in reliëf in gelijken trant als de acht andere figuren op de vleugeldeurtjes, doch iets kleiner een gekroonde heiligenfiguur, met het bijschrift Θ ΚΩΝCΤΑΝΤ̄. Dr. Bock las hier ΚΟΝCΤΑΝΤ̄.

Deze vier hoekvlakjes plaatsten ten gevolge van onnauwkeurige beschrijving bij de verschillende auteurs ons aanvankelijk voor een probleem. De afbeelding van Constantijn wekt het vermoeden, dat ook de drie andere hoeken hun plaatjes met afbeeldingen hebben gehad. De foto van De Waal (afb. 19) vertoont duidelijk de figuurversiering van de rugzijde in de vakjes boven en naast Constantijn, terwijl het vierde vakje een blanco plaatje te zien gaf. De foto van 1913 (afb. 18) liet daarentegen behalve het hoekje van Constantijn drie blanco plaatjes zien. De oplossing bleek zeer eenvoudig. Deze hoekvullende plaatjes zijn draaibaar, zoodat de foto-De Waal genomen is met twee van de vier hoekpaneeltjes in geopenden toestand.

Ik heb contact opgenomen met het Vaticaanse museum, maar daar kent men de beide kruisen niet en wordt doorverwezen naar twee andere instellingen, die (nog) niet inhoudelijk gereageerd hebben. Klaarblijkelijk zijn deze kruisen (samen of afzonderlijk) verzwolgen in de overvloed aan kunstwerken van het Vaticaan. Eergisteren, maandag, kreeg ik dus antwoord van Inventario Generale die het niet kent en verwijst naar Biblioteca Apostolica Vaticana en de schatkamer van de Sint Pieter, zie hieronder.

Er zijn in het verleden enkele pogingen ondernomen om de kruisen terug te krijgen, maar het Vaticaan heeft geweigerd ze weer af te staan.

Zou u – in enige verloren kwartiertjes – wat onderzoek kunnen doen naar de kruisen, in het bijzonder dat van Constantijn de Grote?

Picture of the "Encolpium Constantini Magni" available?

Eindhoven, 19 August 2018

Dear madam, sir,

Since 1837 (other say since 1795, the French invasion in the Netherlands) the Vatican possesses the Encolpium Constantini Magni. It came from the Treasury of the Onze-Lieve-Vrouwekerk in Maastricht. In a small golden box a small cross is contained, of which it is said that it belonged to Constantine the Great.

I am gathering (on paper or as a computer file of course) all items that belonged to Constantine, and it came as a surprise that this cross exists at our days, and that it was part of a church treasury in my country.

It has been described by different persons, as Beck and Willemsen and in 1939 appeared a thesis on both Byzantine crosses in your possession. The title of the thesis is TWEE BYZANTIJNSCHE H. KRUISRELIEKEN. The author M.A.F.Ch. Thewissen had studied the crosses but did not make photographs himself, and he used older pictures of Lepinsky and De Waal. The author claims that there does not exist a picture of the back of the cross, but the front can be seen in his book as picture 18, in black-and-white and very grainy, because it was made in 1913.

Do you have high-resolution photographs of the Encolpium Constantini Magni? If so, I would like to receive a digital file. When used in an article I of course shall mention the source of the picture.

Dear Mr. Theelen,

thank you for your kind message. Unfortunately, the artifact you are interested in is not part of the Vatican Museums' collections.

However, since other Vatican institutions possess collections of art and archaeology, it might be possible that the Encolpium is among the Vatican Library collections (bav@vatlib.it) or in the Treasury of the St. Peter's Basilica (amministrazione@capitolosp.va).

I wish you all the best for your research and remain

Yours very truly

Alessandra Uncini

Registrar of Collections, Vatican Museums

ig.musei@scv.va

Het Heilig Kruishout is in een gouden kruis gesloten en door bergkristal gedekt. De horizontale balk is aan één stuk. Het bovenste partikel van de verticale balk is zéér vermolmd. Dit gouden kruisje is - volgens Dr. Bock veel later, - omsloten door een tweede kruis, waarop een kettingdecoratie in wit email is aangebracht, welke aan de hoeken der vier balken druppelvormig uitloopt, eveneens in wit email. Aan de uiteinden der balken zijn medaillons aangebracht met tekst in grieksche letters. Tusschen de balken van het kruisje en aan weerszijde van den draagring zijn 6 groote paarlen door middel van gouddraad vastgemaakt.

Het geheel is door een gouden rand omgeven. In 1893 ontbrak, zie afb. 19, één der groote paarlen, n.l. die tusschen den linkerarm en den bovenarm van het kruisje. Deze is nu (1936) weer aangevuld.

De medaillons zijn in blauw doorzichtig email, terwijl de letters er in wit, ondoorzichtig op zijn aangebracht met roode interpunctie. De tekst is in grieksche hoofdletters, op elk medaillon vierregelig, behalve op het rechtsche, waar slechts drie regels op staan.

	ΟΡΑΤΙ
	ΚΑΙΝΟ
	Ν ΘΑΥ
	ΜΑ
ΚΑΙΞ	ΧΡΥC
ΕΝΗΝ	ΟΝΜΕ
ΧΑΡΙ	ΝΕΞΩ
	ΧΡΙC
	ΤΟΝΕΝ
	ΔΕCΚΟ
	ΠΕΙ

In de gebruikelijke klassieke letter is dat:

ὄρα τί καινον θαυμα
και ξένην χάριν
χρυσον μεν έξω
Χριστον εν δε σκόπει.

De beteekenis is:

"Zie, welk een nieuw wonderwerk,
welk een zeldzame genade,
van buiten ziet ge goud,
van binnen echter Christus".

Daar het borstkruis werkelijk gedragen kon worden, veronderstelt Dr. Bock, dat deze medaillons ook nog aan de achterzijde een opschrift zullen dragen. Door de verzegeling had hij dat in 1862 niet kunnen controleren. Later vernam hij dat het opschrift der achterzijde in een der werken van kardinaal Mai gepubliceerd was. Daar hij het echter niet mededeelt moeten wij veronderstellen, dat hij het zelf bij Mai niet gevonden heeft. De Waal spreekt met geen woord over de achterzijde, evenmin als Lepinsky. Alleen aan het binnenste gouden kruis kent Dr. Bock een hoogen ouderdom toe. De overlevering, dat dit encolpium door Constantijn den Groote gedragen werd, zou alléén dit kruisje kunnen betreffen. Het kleinood in zijn geheel is van jongeren datum. De Waal dateert het IXe tot XIe eeuw. Dr. Bock in deze wel het meest bevoegd, plaatst de vervaardiging op het einde der elfde of begin der twaalfde eeuw. In zijn werk over de emailleerkunst bij de Byzantijnen dateert hij nog nader op het begin der twaalfde eeuw. 184)

De tweede versregel heeft volgens Dr. Bock een metrische onregelmatigheid, terwijl de eerste een gewone Alexandrijn is. Vandaar dat hij de verzen van "wenig correcte Form" noemt en het kruisje veel jonger acht dan de vierde eeuw. Zijn

bijzondere kennis van de byzantijnsche emailleerkunst stelt hem in staat het begin der twaalfde eeuw aan te nemen, aan welke dateering wij ons zullen houden.

Reeds doelden wij er op, dat Dr. Bock zich vergiste, toen hij meende, dat het encolpium van Constantijn mogelijk gediend had bij de kroning der Duitsche keizers in de Middeleeuwen te Rome. In Maastricht vernam Dr. Bock van den pastoor van O. L. Vrouw, dat dit kostbare stuk uit Maastricht afkomstig was.

185) Wanneer hij in 1896 opnieuw dit encolpium beschrijft, deelt hij dit uitdrukkelijk mede. De Waal weet niets van de herkomst. Lepinsky echter wel, zooals wij boven reeds mededeelden. De stukken uit de vorige eeuw bewijzen de juistheid van de bewering van den pastoor van O. R. Vrouw tegen Dr. Bock.

In het stuk, 186) waarbij Gregorius XVI op 18 Januari 1838 het dubbelkruis aan St. Pieter schonk, wordt uitdrukkelijk gesproken van twee kruisen "binas cruces". Het kleine omschrijft hij als

"alteram prout in traditis Nobis Literarum monumentis dicitur, a Constantino Magno in proeliis obeundis gestari solitam".

In de officieele ontvangstakte 187) door Gregorius XVI op 30 Juli 1838 geteekend heet het:

"item minorem particulam ligni Sanctissimae Crucis minori pariter cruci isertam..".

"... Minorem vero Crucem existimatam semper fuisse eam, quam Imperator Constantinus Magnus in proeliis super pectus gestabat".

In het officieele stuk van overdracht, dat op 27 Mei 1837 in Maastricht werd opgesteld 188) en geteekend door Lysens, Van der Vrecken, en de twee getuigen Ackx en Deppen, kapelaans van St. Matthias en St. Servaas, wordt over het kleinere kruisje niet gesproken.

Ook in het stuk 189) van "hac Maii" 1837 wordt over het kleinere kruisje niet gesproken. En het zijn juist deze twee stukken, die Van der Vrecken aan den Paus overlegde als bewijzen, dat hij de kruisen van Lysens ontvangen had om aan den Paus te geven.

Hieruit kunnen wij strikt genomen concludeeren, dat Lysens nergens getuigt dit kleine kruisje aan Van der Vrecken afgestaan te hebben.

Van der Vrecken schrijft op 14 Juli 1838 190) dat hij het kruis op 9 Juli 1837 aan Gregorius XVI overhandigd heeft. Hier is ook weer alleen sprake van het groote dubbelkruis. De meervoudsvorm is eenigszins misleidend, daar hij onderscheidt, 1° het aanzienlijke deel van het kruishout van O. H. Jezus Christus én 2° het gouden kruis waarin dit gevat is.

191) Ook in het stuk van "hac Maii" 1837 wordt dit op deze wijze omschreven. 192) Ten slotte hebben wij nog het stuk van 1 April 1837, waarbij Van der Vrecken verklaart het groote kruis van Lysens "in depositum" ontvangen te hebben. Ook hierin niets over het kleine kruis. Er is dus in *geen enkel* der tusschen Lysens en Van der Vrecken gewisselde stukken sprake van het z.g. kruis van Constantijn.

Van der Vrecken heeft dus wel dit kruisje aan den Paus ter hand gesteld. Waar was dit kruisje vandaan?

De mededeeling in de pauselijke acte van ontvangst (bijlage 9) "Ex tradito porro Nobis Instrumento authentico a praedicto Paulo van der Vrecken S. Sedis Notario confecto constat praedictas cruces S. huic Sedi dono in perpetuum dari a R. D. R. Lysens.." is dus een onwaarheid wat betreft het kleine kruis. Uit niets blijkt, dat Van der Vrecken dit kruisje van Lysens kreeg. Men zou zelfs geneigd zijn te zeggen, dat hij het stellig niét van Lysens heeft gekregen. Waarom zou Lysens, die niet schroomde het groote dubbelkruis af te staan en deze

daad onder getuigen liet vastleggen, verzwijgen, dat hij ook het kleinere kruisje had weggeschonken? Er zijn drie antwoorden op te geven:
Ofwel, Lysens heeft niets afgeweten van het kleine kruisje en is aan de verdwijning van dit stuk uit Maastricht geheel en al onschuldig;
ófwel: Lysens had met dit kruis van Constantijn niets te maken, omdat het niet van O. L. Vrouwekapittel geweest was. Lysens schonk immers het groote dubbelkruis weg, omdat hij meende als oud-kanunnik over dit eigendom van het voormalig kapittel van O. L. Vrouw te mogen beschikken. Men zou hieruit de conclusie kunnen trekken, dat dit kruisje eigendom van een andere kerk te Maastricht geweest is;
ófwel: men achtte het kleinere kruisje in vergelijking met het groote kruis van veel minder belang. En dit komt ons als het meest waarschijnlijke voor. In de reliekenlijsten staat het steeds op de tweede plaats. Wanneer men de literatuur vergelijkt zien we dat over het groote kruis veel meer geschreven wordt dan over het kleine, ofschoon de meeste auteurs van het kleinere toch melding maken. Dr. Hoogewerff verwondert er zich zelfs over, dat het kleinere kruisje zoo weinig de aandacht trekt, terwijl het naar zijn meening toch in alle opzichten waardevoller is. Wat de materieele en kunsthistorische waarde betreft zeker, terwijl de traditie dat het aan Constantijn de Groote heeft toebehoord de waarde nog doet stijgen, maar als reliquie van het H. Kruishout staat het met de kleine partikels ver achter bij het dubbelkruis van Romanos.

XI. Het kruis van Constantijn in Maastricht.

Wanneer in 1861 ter pastorie van St. Matthias de acte van 1 April 1837 van Van der Vrecken, 193) en de ontvangstaete van Gregorius XVI 194) gevonden worden en ter hand gesteld aan kapelaan Russel van O. L. Vrouw, leest men uit deze stukken, dat Lysens het groote byzantijsche kruis én het z.g. kruis van Constantijn aan Van der Vrecken heeft afgestaan en dat deze ze in opdracht van den oud-kanunnik aan den Paus overhandigd heeft. Tengevolge daarvan verzoeken zij den Paus in 1861 om deze twee relieken, die aan O. L. Vrouw behoord hebben te mogen terugkrijgen. 195) Eigenlijk was dit verzoek wat het kleine kruisje betreft voorbarig, daar uit de stukken wel blijkt dat Van der Vrecken een z.g. kruis van Constantijn afstond, doch niét, dat dit kruisje van O. L. Vrouwekerk geweest was. Overigens was het voor de hand liggend, dat het kerkbestuur van O. L. Vrouw er niet aan twijfelde of ook het kleine kruisje was het hunne. Volgens het verhaal van Van Gulpen 196) was immers tegelijk met het groote dubbelkruis óók het z.g. kruis van Constantijn verdwenen. Geen wonder dat Van Heylerhoff 197) en Al. Schaepkens 198) respectievelijk in 1847 en 1853 over de verdwenen kruisen schrijven, het weggeschonken kruisje van Constantijn zooals later het kerkbestuur van O. L. Vrouw 199) en Russel 200) deden, vereenzelvigen met het kruisje, dat weleer in O. L. Vrouwekerkschat aanwezig was. Toch is er eenige reden tot twijfel. Flament neemt niet aan dat het kruisje te Rome hetzelfde is, dat weleer in de O.L. Vrouwekerk berust heeft. Op deze kwestie moeten we dus nog even nader ingaan. Wij bezitten in het geheel vier Reliekenlijsten van het oudkapittel, doch géén van deze is volledig, zooals we b.v. van St. Servaas wel een officieele en volledige Reliekenlijst bezitten in den "Catalogus Reliquiarum Sacrarum S. Servatii... Renovatus sub finem Anni 1677". 201) De Reliekenlijsten van O. L. Vrouwekerk dragen allen een

onzekerder karakter.
 Wij hebben: I. "Ritus servandus in ostensione SS. Reliquiarum in Camera earundem insignis Ecclesiae Beatae Mariae Virginis Trajectensis".
 Dit stuk is door Bock en Willemsen gepubliceerd. 202) De relieken worden opgesomd volgens de vier kasten waarin ze getoond worden. Vaak wordt er niet bijgezegd of de Reliek zich in een houder bevindt. Kast no. 4 bevat het H. Kruishout door Philippus secundus geschonken:
 "In 4to Armario
 "Notabilis pars Lignee sanctae Crucis Salvatoris nostri nobis transmissae a Philippo 2do Constantinopolitani et Grecorum Imperatore".
 Van een borstkruis van Constantijn wordt niet gesproken. Wij kennen deze "ritus servandus" slechts van een 17e eeuwse copie. 203) Daar we hier ook nog meerdere stukken niet vermeld zien, die we in de andere reliekenlijsten wel aantreffen, is deze inventaris der kasten als onvolledig te beschouwen.

II. Een andere opsomming van relieken publiceeren Bock en Willemsen eveneens, 204) n.l.
 "Specificatio SS. Reliquiarum Collegialis ecclesiae B. M. V. quae abhinc viginti annis propter temporis calamitatem in obscuris latuerunt, et nunc, religionis aurora ritulante, ecclesiae Parochiali S. Nicolai traditae sunt. 1 Mei 1817".
 Hier worden in het geheel negen en twintig no's opgenoemd. De Reliekenschat lag toen echter reeds uit elkaar. Twee dagen van te voren (28 April) vroegen de kanunniken immers inlichtingen over de twee byzantijnsche kruisen, die verdwenen waren. 205)
 Aan deze bekende lijsten hebben wij er twee toegevoegd, die nog niet gepubliceerd zijn, n.l.
 "Specificatio SS. Reliquiarum Collegialis ecclesiae B. M. V. quae abhinc viginti annis propter temporis calamitatem in obscuris latuerunt, et nunc, religionis aurora ritulante, ecclesiae Parochiali S. Nicolai traditae sunt. 1 Mei 1817".
 Hier worden in het geheel negen en twintig no's opgenoemd. De Reliekenschat lag toen echter reeds uit elkaar. Twee dagen van te voren (28 April) vroegen de kanunniken immers inlichtingen over de twee byzantijnsche kruisen, die verdwenen waren. 205)
 Aan deze bekende lijsten hebben wij er twee toegevoegd, die nog niet gepubliceerd zijn, n.l.

III. "Emuneratio praecipuarium Reliquiarum hujus Ecclesiae", welke in het "Stipale Privilegiorum" van 1767 te vinden is. 206)
 Hier worden slechts 21 no's opgesomd, blijkens het opschrift alleen de voornaamste. Wij vinder er als no. 2:
 "2. S. Crucis minor pars ab Imperatore Constantino gestari solita, gemmis pretiosis adornata et capsula argentea deaurata inclusa".

IV. Ten slotte hebben wij nog een lijst van ornamenten en relieken der O. L. Vrouwekerk, die opgesteld werd in 1580, toen deze voor de veiligheid verborgen werden in het huis van den proost Arnold de Meroda. 207) Bij de relieken wordt genoemd "Pars crucis Sanctae parva tabulis argenteis deauratis inserta". Hiermee wordt natuurlijk hetzelfde kruisje bedoeld dat in III van Constantijn genoemd wordt. Zoowel in III als IV staat het op de tweede plaats, direct achter het groote byzantijnsche dubbelkruis.
 Als afb. 8 (blz ...) hebben wij een fragment gegeven van de 16e eeuwse kopergravure, een reliekenplaat van O. L. Vrouw.

In den rechter benedenhoek zien we een afbeelding van het kruisje met het onderschrift:
 "Een † D· Den Keyser· Consta op· syn· borst· placht· t· drage' als· hij· sTrijde· tegenden heydenen·"
 Aan deze directe gegevens uit het archief van de oude kapittelkerk kunnen wij nog toevoegen Gretserus (1616), Miraeus (1622), d'Outreman (1648) en Rayssius (1628), die waar zij handelen over het groote dubbelkruis, ook spreken over het borstkruis van keizer Constantijn. 208)
 Hun gegevens zijn te herleiden tot wat Gretserus vertelt. Gretserus heeft ook aan het kleine kruisje behoorlijk aandacht geschonken. Wij zullen Gretserus uitvoerig citeeren, wanneer we bespreken hoe dit kruisje in Maastricht kwam.
 Het borstkruis van Constantijn werd gebruikt bij de plechtigheden van de Goede Week. Na den H. Dienst begaven de officiant, dragende dit kruisje, en de diaken en subdiaken, die elk een kristallen reliekhouders droegen, bevattend een H. Doorn, 209) naar de doopkapel, waar de drie relieken in het nieuw gewijde water werden ondergedompeld.
 De oud-kanunnik Van Gulpen heeft na de verdwijning tijdens de Fransche Revolutie ook dit kruisje in teekening gebracht in het reeds vaak genoemde "Liber continens statuta". Een fotoreproductie van deze teekening geven wij als afb. 20.
 Jammer genoeg gaat de teekening bij Van Gulpen niet van een beschrijving vergezeld. Wanneer we nu de teekening van Van Gulpen vergelijken met het kruisje te Rome, dan vallen enkele verschillen direct in het oog. Vooreerst wordt het kastje bij Van Gulpen bekroond door een segmentvormig tympanon, terwijl in Rome het schrijn van boven gewoon plat is met een ring er op. Op de zijdeurtjes is verder een ovaal geteekend waar in Rome de heiligenbeeldjes te zien zijn. De bijschriften zijn echter letterlijk dezelfde, zonder één afwijking. Zelfs de circumscriptions Θ en C° zijn nagemaakt. De edelsteenen en de dubbele rij paarden zijn niet aangegeven, evenmin als de paarden op het kruisje zelf. Wel de druppelvormige uitloopers van wit email, met dit verschil, dat bij Van Gulpen er ook geteekend zijn in de hoeken tusschen de armen, waar het kruis te Rome paarden heeft.
 De medaillons geven een anderen tekst te zien, terwijl het relief van Constantijn geheel ontbreekt.
 De tekst luidt: 'OKAI
 TETEY
 KENEK
 ΠΡΟΘ
 ΥΜΟΥ
 ΚΑΡΔΙΑ
 ΑC
 ΙΩΑΝ
 ΝΗCΑ
 ΥΤΡΩ
 CΙΝ
 ΑΙΤΩ
 ΝCΦΑ
 ΛΜΑΤ
 ΩΝ

In gewone Grieksche letters:
 ο και τετευκεν εκ προθυμων καρδιας
 Ιωαννης λητρωσιν αιτων σφαλματων.

De vertaling hiervan luidt:
 "Hetwelk (dit) heeft vervaardigd, met bereidvaardig hart, Joannes, verzoekende vergeving zijner zonden".
 De teekening van Van Gulpen is overgenomen door Martinus van Heylerhoff in zijn manuscript, en ook Arnaud Schaepkens (210) over dit kruisje schrijvend in 1846 heeft niets anders dan deze teekening onder oogen gehad. Zijn beschrijving is geheel van deze teekening afgenomen. Hij zegt, dat het tryptiekje bekroond wordt door een "tympan", en dat er geen versiering

met druppelvormige paarlen aan het kruisje zelf valt waar te nemen. De zijdeurtjes hebben elk vier ovale steenen in goud gezet, waar de namen van heiligen naast staan.

Alvorens nu de vraag te stellen of de verschillen van de teekening in het "liber continens statuta" van veel belang zijn, zou men kunnen opwerpen: Was er dan nóg een kruis van Constantijn in Maastricht? Het staat immers vast dat het kruisje door Van der Vrecken uit Maastricht is meegebracht. Het antwoord op deze vraag luidt bevestigend. Ook in den schat van St. Servaas kwam vóór de Fransche Revolutie een z.g. kruisje van Constantijn voor. In den reeds meer genoemden "Catalogus Reliquiarum" van St. Servaas uit 1677 (211) vinden we als no:

"118. Asservatur praeterea in hoc Sacratio caput integrum S. Servatii, huius ecclesiae ac totius civitatis Patroni (qui de cognatione fuit Christi Domini secundum carnem) ultimi Tungrensis ac primi Traiectensis episcopi, in statua argentea deaurata, geminis ornata et parvula cruce aurea, quae interne habet de Ligno crucis Dominicae et diversorum Sanctorum sacris Reliquiis, externe vero habet quatuor magnus uniones cum multis lapillis pretiosis; hanc Imperator Constantinus gestavit dum contra infideles progredereetur". (212)

Het borstbeeld van St. Servaas schijnt dus versierd geweest te zijn met een kruisje, dat waarschijnlijk om den hals van de buste heeft gehangen.

In 1672 werd te Luik gedrukt de "Sacer Thesaurus Servatianus expositus per Litanias.." enz. van Andreas Bowens. Ook hier is sprake van dit kruisje op blz. 50. (213)

"Per Crucem et Passionem tuam. De Cruce Christi partes insignes. "Libera
Item crucicula, quam Constantinus Imperator ex collo suspensam nos
ferre solebat, quando cum paganis praeliabatur. Item crux ex Domine"
puro et puto auro cum Cricifixo eburneo..". (214)

Dit zijn de eenige gegevens welke we over een z.g. kruis van Constantijn in de St. Servaaskerk bezitten. Er is dus in ieder geval reden om na te gaan, of het kruisje van Rome wel dit van O. L. Vrouw is, daar anders de St. Servaas het eigendomsrecht zou kunnen opeischen.

Zijn echter de afwijkingen van Van Gulpen's teekening van veel gewicht? Van Gulpen teekende uit zijn herinnering in 1817 toen de kostbare stukken reeds verdwenen waren en hij ze twintig jaar niet meer onder oogen had gehad. Wat de groote staurotheca betreft zien wij hem de medaillons aan den verkeerden kant zetten. Het kan niemand verwonderen dat ook zijn teekening van het encolpium Constantini Magni onnauwkeurig is. Dat hij ovaalfiguren plaatst waar reliefbeeldjes staan is begrijpelijk, daar hij zich niet aan het teekenen van die figuren zal gewaagd hebben. Dat Arn. Schaepkens dit voor steenen heeft aangezien, die elk een heiligennaam droegen, is wel erg vreemd. Erger is, dat van het reliefbeeldje van Constantijn niets te bespeuren is op de teekening van Van Gulpen. Het niet aangeven van de twee rijen paarlen is daarentegen weer te verklaren. Zelfs iemand, die de reliek nog pas gezien heeft zal 't antwoord schuldig blijven wanneer hem de vraag gesteld wordt of deze twee rijen paarlen óp ofwel boven en beneden de deurtjes zitten. Het feit dat deze paarlen aan den buitenkant van het kastje zitten, suggereert dat ze bij geopende deurtjes niét zichtbaar zijn. Ten slotte plaatst Van Gulpen een segmentvormige kop op het kastje. Gelukkig bezitten wij nog de afbeelding op de koperplaat, die ons in staat stelt Van Gulpen bijna geheel te

corrigeeren. Wij zien hier - zie afb. 8 - dat het kastje plat is met een draagring, waar zelfs een lint door geteekend is. 215) Ondanks de kleine afmetingen zijn de acht heiligenbeeldjes duidelijk te zien. Langs de vier zijden zijn hier parels aangebracht, ofschoon ook dit niet geheel juist is, maar het vergoedt toch het ontbreken van parels bij Van Gulpen. Het kruisje is in zijn eigenlijken vorm zooals het in het kastje te zien is, op de gravure zéér getrouw weergegeven. Dat de voorstelling van Constantijn en van de medaillons hier ontbreken is ten gevolge van de kleinheid der afbeelding. Voegen wij hier nog bij, dat de literaire bronnen uitdrukkelijk spreken van een kruisje hangend in een verguld zilveren kastje, dan hoeft de identificatie van het kruisje te Rome als dat van O. L. Vrouwekerk geen nieuwe bewijzen. Hoe echter de verschillende teksten te rijmen? Het kruisje van St. Servaas komt niet in aanmerking. Dit had volgens de beschrijving geen medaillons en bevond zich niet in een kastje of capsula. Vóór 1672 is er nooit iets van gehoord. Een borstkruis van Constantijn - echt of niet echt - zou in den schat van St. Servaas zeker een voornamere plaats ingenomen hebben, dan het geval was, nu het als sieraad van de buste van St. Servaas dienst deed. Het zou zeker de aandacht van schrijvers getrokken hebben zooals dat in O. L. Vrouwekerk het geval was, en het zou middelpunt van een bijzondere devotie geweest zijn. Het zou zeker de aandacht van schrijvers getrokken hebben zooals dat in O. L. Vrouwekerk het geval was, en het zou middelpunt van een bijzondere devotie geweest zijn. Het wordt echter zoo weinig geacht, dat het in den grooten officieelen "Catalogus Reliquiarum" nog niet eens als een apart no. aangegeven stond, doch op gelijke lijn gesteld met de edelsteenen, die de buste van St. Servaas sieren. Wij hebben hier ongetwijfeld te doen met een gewoon kruisje, zooals er in de schatkamers der kerken zooveel aanwezig zijn, afkomstig van prelaten, of wijgeschenken, soms ook in graven gevonden. 216) In den "Catalogus Reliquiarum" van 1677 van St. Servaas vinden we behalve het kruis met de ivoren Christus op no. 17, nog verschillende andere kruisen; 217)

15. In monili argenteo rotundo. ... est crux argentea. ...
 16. Sunt deinde tres tabellae nigrae. ... continentes tres cruces de Ligno S. Crucis.

84. Duae cruces in auratae habent de cruce Domini.
 Ook de no's 78 en 80 vermelden nog kruisen. 218)

De Lieve Vrouwekerk had er behalve de hier besprokenen nog verschillenden. De lijst van 1580 noemt nog twee gouden en één zilveren kruis. 219)

Het borstkruis van Constantijn in den schat van St. Servaas komt zóó plotseling uit de lucht gevallen, dat wij er bezwaarlijk geloof aan kunnen hechten. De verklaring moeten wij zoeken in de vaker genoemde ijverzucht der kapittels, die tot een zeker parallellisme heeft geleid. Zelfs in de bouwgeschiedenis der beide kerken zijn deze elementen van niet-voor-elkander-willen-onderdoen te bespeuren. De kanunniken van St. Servaas vertoonden hun Relieken van af de dwerggalerij van het priesterkoor, die van O. L. Vrouw laten een apart poortje breken om het op dezelfde manier en plaats te kunnen doen. De hevige strijd om de tooning der Relieken hebben wij reeds gememoreerd. 220) Gezamenlijke stadsprocessies waren bijna onmogelijk ten gevolge van de oneenigheid om de voorrang. Tengevolge van die jaloezie is ook in de reliekenschaten dat parallellisme waar te nemen. Reeds zagen we dat het groote byzantijnsche dubbelkruis door St. Servaas werd nagemaakt. De kerk van O. L. Vrouw bezat behalve de twee hier behandelde byzantijnsche voorwerpen

nog een derde, een capsula met Madonna, waarvan de overlevering wilde dat zij door St. Lucas geschilderd was. No. 15 van den Catalogus van 1677 uit St. Servaas wil dat het crux argenta, dat gevonden was in het graf van St. Servaas, door St. Lucas zelf vervaardigd was. Hierbij sluit volkomen aan, dat St. Servaas ook een borstkruis van Constantijn moest hebben. De byzantijnsche voorwerpen, die O. L. Vrouw uit den tweeden kruistocht verwierf, terwijl wij dan van geen aanwinsten in St. Servaas hooren, hebben wel op bijzondere wijze den naijver van dit kapittel opgewekt.

Voor den verschillenden tekst 221) der medaillons in Rome en op de teekening-Van Gulpen zijn twee verklaringen mogelijk: óf Van Gulpen heeft een tekst, die hij uit een verkeerde litteraire bron haalde op de teekening ingevuld, óf het kruisje heeft een achterkant, waar de medaillons een anderen tekst geven. Het laatste is ongetwijfeld het geval. In Maastricht zou dan die zijde vóór gehangen hebben waarop de tekst:

ο και τετευκεν εκ 222)

terwijl in Rome thans de andere zijde te zien is, waar men leest:

ορα τι καινον θαυμα 223)

Dr. Bock schreef reeds in 1864, dat het kruisje waarschijnlijk ook een achterzijde heeft, waar de medaillons een anderen tekst te zien geven. Hij vernam naderhand, dat deze tekst door kardinaal Mai in een zijner werken gepubliceerd zou zijn. 224) Dat Dr. Bock die tekst uit Mai er niet bij publiceert zal wel zijn omdat hij hem aldaar niet heeft kunnen ontdekken. Wij zijn daar evenmin in geslaagd. In het hoofdstuk bibliographie 225) vermeldden wij het eenige boek van Mai, waarin redelijkerwijze die tekst te vinden zou zijn, n.l. een deel zijner "Scriptorum Veterum Collectio", waarin inschriften van den meest uiteenloopenden aard verzameld zijn. 226) In dit deel vonden wij den tekst van het groot dubbelkruis overgenomen uit Apianus en Gretserus. 227) Mai schreef dit deel in 1831 en eerst in 1837 kwamen de beide kruisen te Rome.

Dr. Bock's mededeeling omtrent den tekst op de achterzijde berust slechts op een vermoeden. Wanneer hij de gelegenheid heeft dit gerucht te bevestigen, in 1872 228) en in 1896 229) spreekt hij heelemaal niet meer over den achterkant van het kruisje. Ook De Waal en Lepinsky beschreven het borstkruis alsof het géén achterzijde heeft. Een koordje houdt het kruisje vast aan de achterzijde en is daar verzegeld. Dit zegel is op onze afb. 17 te zien, evenals op afb. 18 ook het koordje zelf aan de binnenzijde schuin boven het onderste medaillon. Het zegel is van kardinaal Merry del Val.

In 1913 heeft Dr. Hoogewerff, toen secretaris van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome, aanteekeningen gemaakt bij gelegenheid dat de twee Maastrichtsche kruisen gefotografeerd mochten worden. Wij hebben boven uiteengezet onder welke omstandigheden dit gebeurde. 230) In de persoonlijke aanteekeningen van Dr. Hoogewerff, waarvan Dr. Kalf ons welwillend inzage verleende, worden de beide inscripties gegeven. Wij zouden hier de oplossing van het geval hebben, wanneer ons niet gebleken was, dat Dr. Hoogewerff slechts één inscriptie gezien heeft. Er zijn bij die gelegenheid n.l. in het geheel zeven foto's gemaakt, welke wij alle zeven onder oogen gehad hebben. 231) Er is géén foto van de achterzijde gemaakt. Dit nu zou zeker het geval geweest zijn, wanneer de mogelijkheid daartoe bestaan had. Evenmin als voor Dr. Bock in 1862, werd in 1913 het zegel verbroken. Wanneer Dr. Hoogewerff nu een tekst van de achterzijde geeft, heeft hij dit niet van eigen waarneming. Dat hij den tekst der inscriptie van een metrische vertaling in het latijn

vergezeld doet gaan, versterkt het vermoeden, dat hier niet van het juweel zelf opgeteekend werd, doch geput uit een litteraire bron. Deze bron moet direct of indirect het ms. Van Gulpen in Maastricht geweest zijn.

Geven nu de verzen zelf geen antwoord op de vraag, of zij op een en hetzelfde kruis kunnen staan?

Daar wij hier niet meer te doen hebben met het klassieke vers, zal uit het rythme bezwaarlijk een conclusie te trekken zijn.

Wat den vorm der letters betreft, durven wij al evenmin een zekere gevolgtrekking maken, daar wij hier origineel met teekening moeten vergelijken. Bij beiden de ronde sigma C en de W niet als kapitaal, doch de andere letters laten zich niet vergelijken.

Meer zekerheid biedt de inhoud der verzen:

"Zie wat wonderbare zaak, wat een zeldzame genade, van huiten goud, van binnen echter ziet ge Christus. Hetwelk vervaardigd heeft, met nederig gemoed, Johannes, biddend om vergeving zijner zonden".

Wat de beteekenis betreft sluiten de verzen goed aan elkander, is relatief beter te verklaren dan demonstratief. Ofschoon dit laatste niet onmogelijk, zou men toch eerder verwachten, terwijl ook als stopwoord in plaats van of eveneens duidt op iets dat voortgaat. De grieksche inscripties op kruisen die wij kennen geven meestal eerst een lofprijzing op het H. Kruishout en in het tweede gedeelte de mededeeling wie het liet vervaardigen. Dit is het geval met het patriarchale dubbelkruis van Maastricht, dat in vier verzen de diepzinnige gedachte over het H. Kruishout heeft, werktuig van Christus' dood voor ons levenbrengend, en in de vier laatste verzen Johannes noemt als degene die het met goud en edelgesteenten heeft versierd.

Hetzelfde tweeledige karakter heeft de inscriptie van het byzantijnsche dubbelkruis van Monte Cassino, dat te lezen geeft volgens D. Mauro Inguanez' vertaling:

"Het hout, dat den dood overwon, die door het hout veroorzaakt is" en vervolgens:

"heeft Romanos waardig met goud versierd, omdat dit goud ornament is van Christus zelf". 232)

Het kruis van Limburg aan de Lahn ook op dezelfde manier. 233) Eerst:

"God strekte zijn handen uit op het hout, door hetzelfde uitgietende de krachten des levens". Dan volgt de mededeeling dat Konstantinos en Romanos, de keizers, het prachtig versierd hebben.

Deze parallellen, al zijn het gewone kruisen en geen borstkruis - een tweede byzantijnsch borstkruis uit die tijd is ons niet bekend - geven ons de overtuiging dat wij dit geschrift als één geheel kunnen beschouwen.

Gevoegd bij de gegevens der beschrijvers, nemen wij aan, dat het kruis te Rome één en hetzelfde is als dat van O. L. Vrouwekerk te Maastricht.

XII. De oudste geschiedenis van het borstkruis.

De overlevering wil, dat ons kruisje het eigen borstkruis van keizer Constantijn de Groote zou geweest zijn. Dr. Kalf in het elfde jaarverslag van de Rijkscommissie voor Monumentenzorg 234) twijfelt hieraan en beweert, dat het stellig niet ouder is dan de zesde eeuw. In de Voorloopige Lijst der Nederl. Monumenten van Geschiedenis en Kunst, 235) staat het dan ook aangeteekend als zijnde van de VIe-VIIe eeuw. Angelo Lepinsky 236) neemt aan de vijfde of zesde eeuw, 237) en meent dat het niet aan Constantijn, wiens smaak minder verfijnd was, heeft toebehoord doch aan Justinianus (527-565). Er is echter een groot stijlverschil

tusschen het encolpium Constantini magni en b.v. het kruis van Justinus (518-527), den voorganger van Justinianus. Dit kruis, dat eveneens tot den kerkschat van St. Pieter te Rome behoort is van sierlijker vorm en toont vooral in zijn medaillons en bloemfiguren een gelijkmatiger bewerking, waaruit de vaardigheid der klassieken nog spreekt. 238) De Waal 239) echter in navolging van Dr. Bock 240) rekent het tot de XIe à XIIe eeuw en wij houden voor het meest betrouwbaar de dateering van Dr. Bock in zijn Byzantinischen Zellenschmelzen, 241) waar hij op grond van zijn kennis van het email dit stuk plaatst in het begin der 12e eeuw. De mogelijkheid, dat het kruisje door Constantijn gedragen zou zijn, wordt hierdoor niet uitgesloten, zooals we zullen zien. Het kruisje noemt als zijn vervaardiger een zekeren Joannes, zonder nadere aanduiding wie deze Joannes is. Mart. van Heylerhoff 242) en Flament 243) zien in dien Joannes den maker van het kleinood, den goudsmid. Wij kennen geen voorbeelden, dat de aurifaber in de byzantijsche kunst op zoo opvallende wijze zijn naam op zijn werk zet. Vooral op een borstkruis van kleine afmeting als het onze lijkt dit onwaarschijnlijk. Daarentegen zijn er meerdere kruisen waarop keizers, Romanos 244) of Konstantinos 245) of een hooggeplaatst persoon als Basilius dec, dat is de voorzitter van den senaat 246) genoemd worden als degenen, die het H. Kruishout versierden.

Waarom ook hier niet als het meest voor de hand liggend verondersteld, dat Joannes een der keizers van dien naam geweest is. Waarschijnlijk werd dit uitgesloten geacht omdat onder de eerste opvolgers van Constantijn geen keizer van dien naam voorkomt.

Daar het encolpium in zijn geheel veel later te dateeren is, zal deze Joannes zijn: óf Johannes I Timisces (969-976), de opvolger van Nicephorus Phocas, óf Johannes II Comnenos, de opvolger van Alexios Comnenos. Wij houden dezen Johannes, die van 1118-1143 regeerde voor dengene, die dit encolpium liet vervaardigen. Relieken waren in Byzantium staatsaangelegenheid, die in de eerste plaats den keizer aanging. Menige keizerlijke beschikking omtrent relieken is er om dat te bewijzen. We zagen keizer Romanos I de keizerlijke schatkamers openen en een groot stuk van het H. Kruishout wegschenken aan de monniken van het klooster Xeropotamu. 247) Alexios beschikte zelfs willekeurig over de Relieken, die in de kerken van Constantinopel bewaard werden. 248)

De dateering van ons kruisje door Dr. Bock in de eerste helft der twaalfde eeuw - welke dateering geheel onafhankelijk van de inscriptie met den naam Joannes geschiedde, daar Dr. Bock deze niet kende - wijst met vrij groote zekerheid Johannes II als den vervaardiger van het kruisje aan.

Bij de beschrijving van het borstkruis hebben we reeds vermeld 249) waarop Dr. Bock zijn dateering baseert, voornamelijk het émail cloisonné. Dit stemt overeen met de algemeene opvatting, dat de toepassing van het émail slechts sporadisch in de 6e eeuw voorkomt, doch eerst in de 9e eeuw algemeen wordt. 250)

De dateering van Dr. Bock is partieel. Zij sluit namelijk niet uit, dat gedeelten van dit juweel van ouderen datum zijn en juist dit lijkt ons zéér waarschijnlijk. De eerste indruk is, dat dit kruisje eerst naderhand in het gouden schrijn gehangen is. Aanvankelijk met de bedoeling het wanneer het gedragen moest worden, steeds uit het gouden kastje te nemen, naderhand - blijkens de draagring aan het kastje zelf - werd het in zijn geheel gedragen. Dit stemt overeen met de verstarring van het ceremonieel en de stijve praal aan het byzantijsche hof, die toeneemt naar mate de macht van den basileus

geringer en zijn grondgebied kleiner wordt.
 Zien wij in het begin der twaalfde eeuw keizer Johannes II blijkens de émail-opschriften het kruis versieren, dan is het maar de vraag, waaruit die versiering bestaan heeft. Wij veronderstellen, dat hij bijzondere redenen gehad heeft om dit kruis in zoo'n zelf voor Byzantium uiterst kostbaar doosje te hangen. En dan wordt de traditie, dat wij hier te doen hebben met het k??

Als iets bijzonders hoeven we het overigens niet aan te zien, dat in die dagen het echte borstkruis van Constantijn nog bewaard werd. Niketas getuigt, dat in de dagen van Andronikos Comnenos de kroon van Constantijn nog bewaard werd. Zij hing in de Aya Sophia boven het altaar. Nu wil het toeval, dat de grieksche bronnen juist in verband met keizer Johannes II van het borstkruis van Constantijn gewagen. Bij een verdrag van Johannes II, gesloten in het jaar 1138 met den emir van Schaizar, geeft de emir een met edelsteenen versierd kruis terug, dat Romanos Diogenes was afgenomen, toen hij in den slag van Mantzikert verslagen (1071), in gevangenschap was geraakt. 251)

De hypothese wordt hier zeer aanlokkelijk: Byzantium bezat natuurlijk nog een borstkruis van keizer Constantijn. Dit borstkruis plachten de keizers te dragen wanneer zij tegen de heidenen optrokken. Romanos Diogenes raakt in gevangenschap bij de nederlaag van Mantzikert in 1701, waar hij gedwongen wordt tot een uiterst vernederende vrede, die vijftig jaar duren moet. In 1138 staat een andere keizer tegenover de Islamiëten en deze krijgt bij onderhandelingen het keizerlijke borstkruis terug. Zal hij niet het kleinood, dat zoo lang in Turkenhanden was laten verfraaijen en versieren?! Deze veronderstelde gang van zaken ondervangt de moeilijkheid van de verschillende dateeringen der geciteerde kunsthistorici. Zelfs Lepinsky's bezwaar, dat Constantijn's smaak niet zoo verfijnd was verdwijnt.

Maar ondanks alle waarschijnlijkheid zal deze hypothese eerst een hechten basis krijgen, wanneer de beschrijving van het kruis uit 1138 overeen zou stemmen met het Maastrichtsche borstkruis van Constantijn. En juist deze overeenstemming zal onbewijsbaar blijven omdat wij mede veronderstellen, dat Johannes II terstond de noodige verfraaiingen liet aanbrenge, die het kruis wel onherkenbaar zullen gemaakt hebben. Welke berichten bezitten wij nu omtrent dat vredesverdrag van het jaar 1138?

[Nicetas](#) verhaalt als volgt: 252)

20. Na dus van de belegerden prachtige geschenken meegenomen te hebben, zoowel die van hout, kostbaarder dan alle (houtsoorten), als ook paarden met sterke halzen en van goed ras, en zijden geweven stoffen doorweven met goud, en een bezienswaardige tafel, maar vóór dit alles *een kruis in de handen genomen hebbend, een 'schitterend voorwerp en het gezicht vergastend, met een lichtgevend steen ingevoegd, waarop de knust op natuurlijke wijze een inscriptie onthulde betrekking hebbend op de zegevierende schoonheid van de goddelijke beeltenis en de ongekunstelde teerheid der oogen,* brak hij het beleg op, den weg naar Antiochië inslaande. Deze beschrijving van het toen afgestane kruis steunt onze hypothese in zeer geringe mate. De lichtgevende steen is misschien nog wel te verstaan als het bergkristallen kruis dat het kruishout bedekt, maar waarschijnlijker is toch dat hier een extra-groote en schitterende edelsteen bedoeld wordt. Het feit dat er reeds een inscriptie op stond klopt niet met ons punt van uitgang, dat de inscriptie van ons kruis uit de tijd van Johannes II zelf dateert. Bovenstaande beschrijving is welhaast niet

anders te verstaan, dan dat er een figurale voorstelling op voorkomt.

Bij een tweeden schrijver, [Johannes Kinnamos](#) lezen we over dezelfde gebeurtenis: 253)

7. Omdat (de keizer) bemerkte, dat de aanvallen telkens weer vergeefs waren, ging hij een vredesverdrag aan, na het gezantschap ontvangen te hebben; er werden hem nu groote schatten aangebracht, *ook een kruis werd aangevoerd, een buitengewone schat en voor keizers een waardig geschenk.*

10. *Er was een lichtgevende steen aan van flinke grootte; daar hij geslepen was naar den vorm van het kruis, had hij bij het slijpen een weinig van zijn natuurlijke oppervlakte verloren.*

De gezant vertelde er van bij den keizer, dat Constantijn het had laten vervaardigen en dat het op een of andere wijze in handen der Saraceenen gevallen was. Na deze (schatten) dan ontvangen te hebben, ... enz.

Ofschoon Kinnamos dus Constantijn noemt, en het allemaal vrij aardig in elkander zou kunnen passen, kunnen wij toch bezwaarlijk de positieve conclusie trekken, dat het kruis van Mantzikert en van 1138 hetzelfde is, dat keizer Johannes liet versieren om vergiffenis zijner zonden te verkrijgen, en dat bij de plundering van Constantinopel naar Maastricht gekomen is. Aan den anderen kant is er geen reden om de traditie, dat dit het borstkruis van Constantijn zou zijn, als volslagen onmogelijk te verwerpen.

De Maastrichtsche priester, die met het groote dubbelkruis van keizer Romanos dit juweel als vrome buit naar Maastricht bracht, heeft wel een goeden greep gedaan en blijk gegeven van deskundigheid. Geen wonder! Hij was immers al geruimen tijd in Byzantium, zooals Reinerus Monachus ons verhaalt!

De kwestie, hoe het kruisje naar Maastricht gekomen is moeten wij nog even nader beschouwen.

De schatkamer der basiliek van Onze Lieve Vrouw bezit nog een kostbaar zilveren kastje met Madonna, in email uitgevoerd, eveneens van byzantijschen oorsprong. 254) De traditie wil dat dit kleinood met de twee hier besproken kunstschaten tegelijk naar Maastricht gekomen is. Reinerus Monachus' betrouwbare mededeeling leert ons dat dit gebeurde in de dagen van den vierden kruistocht. 255)

Onder de talrijke geestelijken, die aan de uitnoodiging van Boudewijn van Constantinopel gevolg gaven en door hem verrijkt werden, behoort de niet met name genoemde Maastrichtsche priester, die in 1206 met het groote kruis naar Maastricht komt en dit "cum aliis pretiosis reliquiis" aan de O. L. Vrouwekerk schenkt. Reinerus deelt ons ook nog mede, dat die geestelijke reeds zeven jaar in Constantinopel was en gedurende langen tijd naar een gunstige gelegenheid had uitgekeken. Hij was dus niet bij den zwerm van priesters, die later aankwamen en dit verklaart dat hij mede van de allerkostbaarste stukken heeft weten te bemachtigen.

Reeds vroeger 256) hebben wij kennis gemaakt met een geestelijke, die op dezelfde manier, slechts bedacht op vromen buit, heel wat relieken tijdens de plundering van Constantinopel wist te bemachtigen, n.l. Martinus Lintzius, de abt van [Pairis](#), omtrent wiens avonturen Guntherus Monachus ons uitvoerig inlicht. 257) Guntherus verhaalt ook, dat Philips van Zwaben van Martinus Lintzius een groot aantal relieken ten geschenke kreeg. Gretserus leidde hieruit af dat Philips van zijn schatten uitdeelend, aan Maastricht de drie kostbare Byzantijsche stukken schonk.

Guntherus noemt hier wel het geschenk aan Philips een "laudabilem partem", doch daar hij vlak daarop een "tabula" beschrijft van onschatbare kostbaarheid, zijn wij meer geneigd

aan te nemen, dat Philips alleen deze "tabula" kreeg, waarvoor hij van zijn kant de abdij van Pairis bevestigde in het bezit der overige relieken. Wanneer bij die gelegenheid een groot stuk als het byzantijnsche dubbelkruis overgegeven was, zou dit zeker door Guntherus vermeld zijn. Gretserus die van het z.g. kruisje van Constantijn alleen de afbeelding op de Reliekenplaat gezien had, 258) ziet dit kruisje in de "tabula", welke Philips ten geschenke kreeg en Guntherus uitvoerig beschrijft. 259)

Nu wij in tegenstelling met Gretserus een nauwkeurige beschrijving en afbeelding ter beschikking hebben, vallen de groote verschillen terstond op. De "tabula" van de abt van Pairis is, om slechts één ding te noemen geen kruis en bevat ook geen kruis.

Ook wat het kleine kruisje betreft is er dus niet het minste verband tusschen de kostbaarheden van de abdij Pairis en de byzantijnsche voorwerpen uit den kerkschat van O. L. Vrouw. Een Maastrichtsch priester voerde deze zeldzame stukken naar zijn vaderstad en plaatste de kerk van O. L. Vrouw in de rij der West-Europeesche kerken, waar onschatbare kostbaarheden nog de eeuwen door veilig bewaard zouden zijn, gered voor de aanstormende Turken.

De aanstormende Fransche republikeinen veroorzaken zes eeuwen later, dat de kostbare stukken andermaal door Europa reizen en een nieuwe bewaarplaats vinden in Rome.